

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

В. Ю. Лєсовий, В. А. Петрук

**АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ
ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ
ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Монографія

Вінниця
ВНТУ
2017

УДК 378.147

Л50

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 11 від 9.03.2017 р.)

Рецензенти:

Р. С. Гуревич, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПНУ

О. П. Джеджула, доктор педагогічних наук, професор

Лєсовий, В. Ю.

Л50

Адаптація першокурсників до навчання у вищих технічних закладах освіти : монографія / В. Ю. Лєсовий, В. А. Петрук. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 144 с.

ISBN 978-966-641-710-0

В монографії: визначено основні типи ускладнень, пов'язаних із входженням вчорашніх школярів до нових дидактичних умов вищої технічної школи; на основі аналізу наукової, педагогічної та методичної літератури виявлені основні чинники, що впливають на адаптацію першокурсників ВНЗ, та існуючі прогалини в організації цього процесу; визначені, теоретично обґрунтовані та експериментально підтверджені ефективні організаційно-педагогічні умови, які є основою розробленої моделі адаптації першокурсників до навчання в технічному ВНЗ; представлено авторську технологію реалізації організаційно-педагогічних умов, критерії, показники та рівні для моніторингу стану адаптованості студентів-першокурсників до навчання у технічному ВНЗ.

УДК 378.147

ISBN 978-966-641-710-0

© В. Лєсовий, В. Петрук, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1 АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ У ВНЗ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	5
1.1 Основні чинники, що впливають на адаптацію першокурсників у вищих навчальних закладах	5
1.1.1 Дефінітивний аналіз поняття «адаптація»	5
1.1.2 Чинники, що впливають на адаптаційний процес студентів-першокурсників у ВНЗ.....	13
1.2. Проблеми організації процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ	29
1.3 Інноваційні технології навчання як можливий засіб позитивного впливу на процес адаптації першокурсників ВНЗ.....	37
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЯК ОСНОВА МОДЕЛІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ.....	53
2.1 Виокремлення організаційно-педагогічних умов адаптації першокурсників до процесу навчання.....	54
2.2 Технологія реалізації організаційно-педагогічних умов адаптації студентів у технічному ВНЗ	74
2.3 Критерії, показники та рівні адаптованості до навчання у технічному ВНЗ	95
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ.....	108
3.1 Організація та методика проведення педагогічного експерименту	108
3.2. Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту	120
ПІСЛЯМОВА.....	128
ЛІТЕРАТУРА	129

ПЕРЕДМОВА

Важливий період набуття адаптаційної здатності молоді відбувається після закінчення навчання у школі та отримання атестату. Процес входу колишніх школярів до складу студентства ВНЗ є одним із важливих об'єктів дослідження вчених в напрямку удосконалення системи освіти закордоном та в Україні.

У фундаментальних працях провідних науковців з проблеми, що досліджується, оптимізація адаптаційного процесу студентів ВНЗ розглядається як найважливіший резерв підвищення ефективності навчання. При цьому все більше значення надається педагогічному забезпеченню соціальної та професійної адаптації першокурсників. Крім того, варто відзначити, що перехід від абітурієнта до студента відбувається на фоні опанування студентами нового суспільного статусу, вищого рівня процесу соціалізації особистості, який неодмінно окреслює і нові обов'язки та вимоги. Необхідність у задоволенні новоутворених цілей та задач обумовлює потребу заміни старих, раніше вироблених механізмів життєдіяльності, на нові, більш ефективні.

За безумовної важливості досліджень сучасних учених такі питання, як підвищення навчальної активності, формування позитивної мотивації навчання, розвиток навичок самоосвіти не достатньо розглянуто, зокрема, крізь призму адаптації студентів під час вивчення фундаментальних дисциплін у технічних ВНЗ. Не має належного рівня методологічного обґрунтування система організаційно-педагогічних умов адаптації першокурсників до навчання у вищих технічних закладах освіти.

Аналіз досліджень науковців-педагогів показує, що на сьогодні обмаль наукових розробок, методичних та інших матеріалів, які можна було б використати для успішної адаптації студентів-першокурсників під час вивчення, наприклад, фундаментальних дисциплін в технічних навчальних закладах, щоб керованість адаптаційним процесом забезпечувала високу успішність навчання.

В монографії:

- на основі аналізу наукової, педагогічної та методичної літератури виявлено основні чинники, що впливають на адаптацію першокурсників ВНЗ, та існуючі проблеми в організації цього процесу;
- визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено ефективні організаційно-педагогічні умови, які є основою розробленої моделі адаптації першокурсників до навчання в технічному ВНЗ;
- представлено авторську технологію реалізації організаційно-педагогічних умов, критерії, показники та рівні для моніторингу стану адаптованості студентів-першокурсників до навчання у технічному ВНЗ.

Сподіваємось, що представлена монографія буде корисним прикладом колегам для створення та впровадження організаційно-педагогічних умов, які дозволять полегшати адаптацію студентів до навчання у ВНЗ.

РОЗДІЛ 1

АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ У ВНЗ

ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Основні чинники, що впливають на адаптацію першокурсників у вищих навчальних закладах

1.1.1 Дефінітивний аналіз поняття «адаптація»

Різноманіття сучасних педагогічних досліджень поєднує спрямованість на модернізацію навчального процесу у ВНЗ. Такий вектор пошуків обумовлений потребою в інтенсифікації навчання та, водночас, підвищенні його якості. В контексті переходу освіти на особистісно орієнтовану модель розв'язання поставлених завдань вбачає дослідження адаптації студентів ВНЗ.

Термін «адаптація» можна віднести до загальнонаукових понять, які «...зароджуються на межі наук, в точках дотику різних галузей знань або навіть в окремих дисциплінах з подальшою їх екстраполяцією на інші сфери природничих, технічних і суспільних наук» [40]. Величезний інтерес науковців із різноманітних галузей до проблеми адаптації призводить до всебічного її вивчення, що, в свою чергу, породжує неоднозначність у дефініціях і підходах до її дослідження.

Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що визначення адаптації досить різноманітні та суперечливі. Розглянемо п'ять принципів різних, на нашу думку, поглядів на визначення адаптації.

1. Представники необіхевіористичної теорії, зокрема Г. Айзенк, адаптацію розглядають з двох точок зору: а) адаптація як стан, в якому потреби індивіда, з одного боку, і вимоги середовища – з іншого, цілком задоволені; б) адаптація як процес, завдяки якому цей гармонійний стан досягається [188].

2. З точки зору інтеракціоністської концепції, представником якої є Л. Філіпс, адаптація характеризується двома типами реагування на подразнення середовища:

1) прийняття та ефективна відповідь на ті соціальні очікування, з якими зустрічається кожний у відповідності зі своїм віком і статтю, наприклад, навчання у ВНЗ, оволодіння навчальними предметами, стосунки з однолітками тощо;

2) у більш специфічному сенсі адаптація не зводиться лише до прийняття соціальних норм: вона визначає гнучкість та ефективність у момент взаємодії з новими та потенційно небезпечними умовами, а також здатність надавати подіям бажаного для себе напрямку.

Вчений перший випадок вважає вираженням конформності до вимог, які суспільство висуває до поведінки особистості, а під другим має на увазі успішне використання людиною обставин, що склалися, з метою задоволення власних цілей, цінностей і потреб [192].

3. Сучасні дослідники, зокрема Г. Безюльова, розглядають адаптацію як:

- фізіологічне явище, яке в загальному вигляді є процесом пристосування будови та функцій організму, особин, популяцій, видів та їхніх органів до умов середовища;
- стан задоволення потреб індивіда та вимог середовища;
- процес фізичних, соціально-економічних та організаційних змін у груповій поведінці, соціальних відносинах та культурі;
- властивість будь-якої живої саморегулюючої системи, що забезпечує її стійкість до умов навколишнього середовища;
- динамічну освіту, тобто безпосередній процес пристосування до зовнішніх умов;
- результат, тобто адаптованість [15, с. 7].

Ми погоджуємося з думкою автора, що для розкриття змісту терміну «адаптація» слід увести допоміжні поняття:

- адаптивна ситуація – момент взаємодії організму та середовища, який характеризується необхідністю адаптуватися;
- адаптивний цикл – процеси, впорядковані від початкового стану організму до його адаптованості;
- адаптивний ефект – різниця між станом організму до початку та після завершення процесу адаптації;
- адаптованість – стан організму, що досягається в результаті успішної адаптації [15, с. 9].

4. У педагогічному словнику адаптація розглядається як результат процесу пристосування: це оптимізація взаємовідносин особистості та групи, зближення цілей їхньої діяльності, ціннісних орієнтацій, засвоєння індивідом норм і традицій групи, входження в її рольову структуру [77, с. 10]. Таким чином, у процесі адаптації людина не обов'язково займає пасивну позицію, але й часто здатна змінити середовище і створити умови для реалізації своїх цілей.

5. Засновник психоаналітичної концепції Г. Гартманн, опираючись на введені ще З. Фрейдом алопластичні та аутопластичні зміни, виділяє три моделі адаптації: 1) алопластична – здійснюється тими змінами у зовнішньому середовищі, які людина створює для приведення його до відповідності зі своїми власними потребами; 2) аутопластична

– забезпечується змінами особистості (її структури, вмінь, навичок), з допомогою яких вона пристосовується до середовища; 3) адаптація, в основі якої лежить пошук індивідом середовища, сприятливого для його функціонування [189].

У нашому дослідженні ми за основу приймемо таке визначення адаптації: адаптація – це процес і результат пристосування особистості до умов середовища із збереженням своєрідного природного балансу активності та пасивності, динаміки та стабільності, відкритості та замкненості, сталості та змінності, який дає змогу людині ефективно задовольняти свої потреби у мінливому навколишньому середовищі.

У працях С. Розума [146] і М. Яницького [187] розглянуто механізми та закономірності динаміки адаптаційного процесу. Природа людини є такою, що всі внутрішні та зовнішні зусилля організму спрямовуються на підтримання стану рівноваги – гомеостазу. В той момент, коли порушується баланс у системі людина–середовище, на психологічному та фізіологічному рівнях активізуються адаптаційні процеси, своєрідні алгоритми дії, метою яких є врегулювання незвичного перебігу подій. На першому етапі адаптації використовуються вже відомі алгоритмічні конструкції поведінки, але цього виявляється замало, і тоді на фоні вже наявного апарату формується вищий щабель пристосовницьких моделей. Таке новоутворення дає змогу людині ефективно функціонувати у зміненому навколишньому середовищі, і тоді настає фаза адаптованості.

До цього часу не існує однозначної думки щодо поділу адаптації на її складові. У педагогічному енциклопедичному словнику зазначається: «Розрізняють адаптацію біологічну, фізіологічну та соціально-психологічну» [120, с. 11]. На нашу думку, такий поділ є більш загальним (міжнауковим) і не враховує адаптацію індивіда до нових умов трудової чи навчальної діяльності.

У працях Є. Рапацевича [142], Ж. Піаже [131], С. Батишева [184], М. Лукашевича [102], Т. Шибутані [182], А. Налчаджяна [113] виділено фізіологічну, соціально-психологічну (або просто соціальну) та професійну адаптації.

Проте, оскільки об'єктом нашого дослідження є адаптація першоккурсників до навчання у вищому навчальному закладі, ми не можемо знехтувати її дидактичною складовою. Тому, на нашу думку, заслуговує на увагу класифікація, запропонована Т. Туркот [168], яка включає соціально-психологічну, професійну та дидактичну адаптацію.

Отже, у своїй роботі ми будемо спиратися на таку класифікацію адаптації:

- фізіологічна;
- соціально-психологічна;
- професійна;
- дидактична.

Розглянемо детально кожен із видів адаптації.

Фізіологічна адаптація. Після вступу до ВНЗ студент-першокурсник відчуває зміни у звичному способі життя та організації навчання, до яких він не був підготовлений. Уже з перших днів роботи у новому режимі виникає дисбаланс між обсягом навчального навантаження і сформованими фізіологічними можливостями організму, необхідних для обробки навчальної інформації. Цей період життя студента характеризується завищеними нервово-психічним навантаженням, стресами, пов'язаними з більш інтенсивним ритмом життєдіяльності. Особливої уваги заслуговують іногородні студенти, котрі стикаються з проблемою організації умов самотійного проживання, свого побуту та дозвілля. Фізіологічна дезадаптованість має безпосередній вплив на фізичний і психічний стан здоров'я молодшої людини, що, в свою чергу, визначає рівень її працездатності.

Ж. Піаже фізіологічну адаптацію визначав як рівновагу між асиміляцією та акомодациєю. Під асиміляцією розуміється зміна елементів зовнішнього середовища відповідно до потреб структур організму, тоді як акомодация – це зміни, що відбуваються всередині організму. Ці процеси взаємодоповнюють один одного, забезпечуючи увесь процес адаптації [131].

А. Налчаджян поділяє фізіологічну адаптацію на зовнішню та внутрішню. Зовнішня передбачає пристосування організму до змін у навколишньому середовищі завдяки фізіологічним зрушенням. Внутрішня – це взаємна адаптація різних органів і систем всередині організму. Отже, фізіологічна адаптованість для першого випадку – це рівновага між організмом та середовищем, а для другого – рівновага всередині організму [113].

Фізіологічна адаптація в залежності від тривалості адаптивного циклу поділяється на короткочасну, яка базується на рефлексорних реакціях за короткі проміжки часу, та довготривалу, яка потребує багатократних впливів впродовж тривалого проміжку часу [184, с. 20]. Г. Царегородцев зазначав, що морфологічні особливості людини, які формувалися впродовж значного проміжку часу, не можуть ефективно пристосовуватись з такою швидкістю, з якою змінюються технологічні процеси та навколишнє середовище [40, с. 24].

Соціально-психологічна адаптація (надалі соціальна адаптація) – це постійний процес інтеграції індивіда у суспільство, процес його активного пристосування до соціального середовища.

Деякі вчені розглядають соціальну адаптацію крізь систему потреб людини, пропонуючи таке визначення цього терміну: соціальна адаптація – це цілісний, безперервний, динамічний, відносно стійкий соціальний процес установавання відповідності між сукупним рівнем актуальних на даний момент потреб особистості та рівнем задоволення цих потреб, які визначають її безперервний розвиток [85].

М. Лукашевич визначає соціальну адаптацію як процес специфічної адаптивної діяльності, обумовлений змінами соціальної дійсності і спрямований на оптимізацію взаємодії людини з навколишнім соціальним середовищем у відповідь на зміну в останньому, на появу в ньому новизни [102, с. 15].

Безперечним є той факт, що не всі люди однаковою мірою успішно адаптуються до змін у навколишньому соціальному середовищі. Зокрема, у вищій школі ряд студентів, які демонструють добру виконавську дисципліну, достатній, або навіть високий рівень успішності, можуть відчувати незадоволеність характером навчання, високу тривожність, пов'язану із спілкуванням з однолітками та викладачами, а також мати низький рівень організаційних здібностей і свідомої регуляції своєї поведінки. Тому головна функція соціальної адаптації студента полягає у адекватному розумінні та прийнятті норм і цінностей нового студентського колективу, які нададуть значні можливості реалізації власного потенціалу в умовах навчання у вищій школі, а також отримання потенційних можливостей для майбутньої соціальної реалізації.

Говорячи про соціальну адаптацію, доцільно зазначити, що вона має дві стратегії: відкриту та закриту. Закрита стратегія – це компенсаційна адаптація: протидія, врівноваження, нейтралізація. Відкрита стратегія – це модифікаційна адаптація: вживання, засвоєння, освоєння. Це означає, що природа впливаючого фактора стає частиною природи об'єкта впливу [15, с. 13]. Ефективним є гармонійне поєднання двох стратегій адаптації в залежності від конкретної ситуації та самого індивіда: відкрита стратегія застосовується, коли необхідно щось засвоїти; закрита – коли необхідно зберегти власну індивідуальність.

Серед науковців не існує єдиної думки щодо класифікації соціальної адаптації. Так, А. Налчаджян виділяє нормальну (результат: стійка адаптованість у схожих проблемних ситуаціях з дотриманням норм групи, в якій відбувається діяльність особистості), девіантну (результат:

тат: задоволення власних потреб особистості з одночасною незадоволеністю групи такою діяльністю індивіда) та патологічну (результат: формування патологічних комплексів характеру) адаптації [113, с. 33]. Головним критерієм поділу виступає характеристика результату (адаптованості).

В свою чергу, І. Калайков висуває діаметрально протилежну класифікацію. Він виділяє зовнішню (особистість пристосовується до зовнішніх об'єктивних проблемних ситуацій), внутрішню (розвиток нових внутрішніх якостей особистості під дією зовнішніх факторів) та реадаптацію (адаптація у новому соціальному середовищі, в якому домінують інші цінності та форми поведінки) [71, с. 240]. Критерієм поділу виступає вид середовища, яке спричиняє адаптацію або яке адаптується.

Під професійною адаптацією розуміється пристосування людини до вимог професії, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій.

О. Гора визначає професійну адаптацію як процес пристосування до різноманітних аспектів трудової діяльності людини, включаючи умови, в яких відбувається діяльність. Цей процес складається з фізіологічних, особистісно-психологічних, поведінкових та соціальних компонентів [42, с. 392].

Професійна адаптація вимагає від людини оволодіння ціннісними орієнтаціями в межах даної професії, розуміння її мотивів та цілей, наближення цільових орієнтирів людини та професійної групи, прийняття для себе усіх компонентів професійної діяльності: її завдань, предметів, способів, засобів, результатів та умов. Особливістю професійної адаптації є її активність, оскільки людина з часом не лише пристосовується до умов професії, але й змінює її в залежності від власних потреб.

Адаптація до професійної діяльності обумовлюється багатьма факторами. Так, В. Медведєв виділяє дві основні групи:

- зовнішні детермінанти адаптації – фактори зовнішнього середовища: фактори умов професійної діяльності (гігієнічні, соціальні), фактори професійного навантаження, фактори засобів професійної діяльності;

- внутрішні детермінанти визначають здатність до адаптації (морфофункціональна працездатність).

У процесі роботи інтегральна дія цих факторів обумовлює ступінь важкості та напруженості праці у будь-якій професійній діяльності, тобто професійне навантаження, за якого відбувається адаптація [106].

Говорячи про дидактичну адаптацію, маємо на увазі пристосування студентів до нових для них умов навчання у ВНЗ. Вона пов'язана з такими труднощами, як невміння організувати самостійну роботу, відсутність навичок конспектування, опрацювання навчальної, довідкової та бібліографічної літератури, невміння пристосуватися до нових, суттєво відмінних від шкільних, форм і видів контролю тощо.

Дидактична адаптація перебігає з різною інтенсивністю залежно від низки факторів, які ми можемо поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належить використання викладачами тих технологій навчання, котрі забезпечать поступовий перехід від шкільної системи до системи навчання у вищому навчальному закладі, які враховують наявний рівень мотивації навчання та навичок самостійної роботи. Внутрішні фактори охоплюють наявний рівень шкільної підготовки, спрямованість особистості, творчість мислення та стійке бажання оволодіти програмою вищої школи. Окремої уваги заслуговують вольові якості особистості, серед яких О. Винославська виділяє такі [30, с. 154]:

- цілеспрямованість, яка виявляється у підкоренні людиною своєї поведінки певній життєвій меті, наприклад, успішно закінчити вищий навчальний заклад;
- самостійність, яка знаходить виявлення у вмінні людини дотримуватись власних принципів, незважаючи на тиск суспільства (наприклад, негативного впливу деяких членів студентського колективу);
- стриманість, яка виявляється у здатності утримувати психічні та фізичні прояви, які можуть зашкодити досягненню мети;
- дисциплінованість, яка виявляється у свідомому підкоренні власної поведінки певним правилам та нормам;
- орієнтація індивіда на завершеність дій, яка виступає як фактор, що впливає на організацію циклу дій від початку до кінця.

Потрапляючи до стін ВНЗ, абітурієнти долучаються до динамічного та варіативного навчально-виховного процесу вищої школи, який вже з перших днів вимагає від них високої активності у самостійній навчально-пізнавальній діяльності, розвинених навичок самоконтролю та саморегуляції, раціонального розподілу часу, уваги, терпіння та комунікації. Нові умови (дидактичні, проживання та побуту, а також соціальне оточення) неодмінно провокують потребу у пристосуванні та виробленні поведінки, яка дозволить ефективно функціонувати для досягнення поставлених завдань і задоволення власних потреб.

Питання адаптації студентів у стінах вищої школи в останнє десятиліття розглядаються у багатьох наукових працях. Так, зокрема, у дослідженнях І. Аглічевої [2], Т. Алексєєвої [6], О. Булгакова [22],

Л. Варфоломеевої [25], В. Васяновича [26], С. Ворожбіт [33], О. Галуса [37], М. Горліченко [43], С. Гури [45], Л. Дябел [53], С. Ізбаш [65], В. Перетятко [121], Л. Петльованої [122], В. Петренко [123], І. Плаксієнко [132], Д. Порох [138], С. Смолюк [159], О. Солодухової [162], В. Стрельцової [165], О. Чалої [176], Л. Чернишової [179] проаналізовано та узагальнено основні теоретичні підходи до проблеми адаптації в сучасній психолого-педагогічній науці, визначено сутність поняття «адаптація» та сформульовано дефініції адаптації до навчання у ВНЗ економічного, педагогічного та військового профілю.

Зокрема, В. Лагєрев визначає адаптацію студентів до навчання у ВНЗ як «інтенсивний та динамічний, багатосторонній та комплексний процес життєдіяльності, в результаті якого особистість на основі відповідних пристосовницьких реакцій виробляє стійкі навички задоволення тих вимог, що висуває навчально-виховний процес вищої школи» [87]. Л. Зданевич вважає, що під адаптацією студента потрібно розуміти процес приведення основних параметрів його соціальної й особистісної характеристик у відповідність, у стан динамічної рівноваги з новими умовами середовища ВНЗ як зовнішнього чинника щодо студента. При цьому йдеться не лише про функціонування, взаємозв'язок особистості з широким колом зовнішніх обставин, але й про розвиток і саморозвиток студента [26].

З іншого боку, Н. Савельєва, «адаптацію студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ розглядає як сукупність новоутворень, психічних якостей, які сформувались (розвинулись) в процесі реалізації адаптивного курсу та привели до позитивного результату» [149]. Дослідниця уточнює, що до сукупності новоутворень можна віднести не лише множину знань, умінь та навичок, отриманих та сформованих суб'єктом адаптації, але й складну систему міжособистісної взаємодії з професійним та соціальним оточенням. Таким чином, наголос робиться не лише на дидактичному компоненті адаптації, а і на соціальному.

С. Ізбаш стверджує, що при переході від одного ступеню освіти до іншого неодмінно виникають труднощі, пов'язані з самовиявленням особистісних якостей у нових умовах та оволодінням новими видами діяльності. Нормалізацію таких неузгодженостей дослідниця співвідносить із соціально-професійною адаптацією студентів, розуміючи її з позиції діяльнісно особистісного підходу як процес «особистісних змін у мотиваційній, операційній та рефлексивній сферах особистості студента під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, соціально-економічних умов, пов'язаних із залученням особистості у підготовку до професійної діяльності» [65].

В. Петренко, у свою чергу, наголошуючи на тому, що навчання є переважаючим видом діяльності, на перше місце висуває дидактичну складову адаптації або дидактичну адаптацію і розуміє її «як складний динамічний процес, що здійснюється на основі дії механізмів її внутрішньої та зовнішньої складових» [123]. Внутрішня складова охоплює мотиваційну сферу особистості та рівень її інтелектуального розвитку, а зовнішня складова обумовлюється дидактичними системами середньої та вищої школи та ступенем їхнього взаємозв'язку.

На нашу думку, наведені вище дефініції в певній мірі описують адаптацію до навчання як явище пасивного пристосування особистості до нових умов середовища. Активність студента, за такого підходу, вбачається лише у перетвореннях, що відбуваються на психологічному та фізіологічному рівнях. Однак, виходячи з того, що явище адаптації передбачає двосторонні зміни у системі «індивід–середовище», потрібно враховувати активну позицію студента щодо «пристосування» навчально-виховного процесу до відповідності зі своїми потребами. За таких умов під «адаптацією студентів до навчання» вважати мемо динамічний процес фізіологічних та психологічних перетворень особистості та оптимізації навчального середовища, викликаний організованою взаємодією викладача і студента, результатом якого є вироблення стратегії, яка дозволить ефективно задовольняти власні потреби, що виникають у процесі навчання у стінах ВНЗ.

Таким чином, в науково-педагогічній літературі не існує єдиного погляду щодо визначення адаптації до навчання у ВНЗ. Більшість дослідників описують її з точки зору отриманого кінцевого результату, формування вмінь, навичок та новоутворень. Ми наголошуємо на тому, що головними характеристиками процесу адаптації до навчання є його динамічність та організованість, що забезпечується принципами суб'єктності, співпраці та варіативності.

1.1.2 Чинники, що впливають на адаптаційний процес студентів-першокурсників у ВНЗ

Процес адаптації студентів-першокурсників у цілому залежить від низки факторів, або чинників.

Для визначення основних чинників, що впливають на адаптацію першокурсників у ВНЗ, спочатку розглянемо тлумачення слова «чинник».

У педагогічній літературі поняття «чинник» найчастіше виступає синонімом понять «рушійна сила», «умова», «фактор». О. Солодухова вважає, що чинник – це сукупність передумов і умов, які зумовлюють процес адаптації [161, с.18].

І. Георгієва, вважаючи, що чинники – це умови і передумови, які визначають процес і результат, успішність включення людини до нового соціального середовища, поділяє їх на особистісні і зовнішні. До перших вона відносить соціально-демографічні характеристики учасників адаптації, ціннісні орієнтації як змістовний компонент системи суб'єктивних відношень особистості, психологічні властивості особистості. Зовнішні чинники автор пов'язує з видами діяльності та відносить до них зміст діяльності, організацію діяльності, положення в системі соціального виробництва, об'єктивність результату діяльності, співвідношення офіційної і неофіційної структур стосунків у соціальній організації колективу, систему стимулювання, вікову однорідність колективу, ступінь участі особистості у процесі творення групових норм [39, с. 49].

Найбільш точним, на нашу думку, є визначення В. Дугінець, яка під чинниками адаптації розуміє єдність умов або обставин, що визначають темп, рівень, стійкість і результат адаптації, причини, рушійні сили цього явища [52, с. 24].

В нашому дослідженні будемо вважати «фактор адаптації», «чинник адаптації», «умова адаптації» синонімами і розуміти як узагальнений для означення усіх сил, що впливають на студента-першокурсника у процесі його навчання у ВНЗ.

Раніше вважалося, що процес адаптації студентів до навчання починається зі вступом до ВНЗ. Проте в наукових публікаціях останніх років і, зокрема, у роботі [21, с. 13] доводиться, що адаптація до навчання у вищій школі розпочинається з формування життєвих планів, пов'язаних з майбутнім навчанням, інтенсифікацією підготовки до конкурсного відбору (наразі ЗНО), а як результат і створення передумов для успішного навчання; формування ідеальних уявлень про майбутню навчальну діяльність, самостійне проживання на відстані від батьків.

Отже момент взаємодії особистості студента та середовища ВНЗ виникає значно раніше, а це говорить про те, що адаптивна ситуація стосовно адаптації першокурсників у ВНЗ бере свій початок ще в старшій школі. Саме тому Т. Браун вважає, що однією з причин, яка породжує проблему адаптації студентів до навчання у ВНЗ, є відсутність зв'язку між середньою школою та вищою школою [21, с. 13].

Аналіз психолого-педагогічної літератури констатує відсутність єдності поглядів науковців щодо факторів, які впливають на адаптацію першокурсників у ВНЗ. Це, в першу чергу, пов'язано з природою самого явища адаптації – його міжнауковістю. Для наочності нами укладено порівняльну таблицю 1.1, де відображено основні, на нашу думку, точки зору науковців.

На думку З. Нігматова, якщо розглядати адаптацію студентів як процес взаємодії двох середовищ – особистості та ВНЗ, то відповідно існують фактори особистісні та фактори середовища (ВНЗ). Зокрема автор виділяє 21 адаптаційний фактор особистості та 27 факторів середовища. Кожен з них, стверджує автор, в певній мірі впливає на процес адаптації [115].

Таблиця 1.1 – Фактори адаптації першокурсників у ВНЗ

Автор	Фактори, що впливають на адаптацію першокурсників у ВНЗ
О. Гора [42, с. 374]	1) великий об'єм різноманітної інформації; 2) стресогенний; 3) знижена рухова активність
С. Гура [45, с. 57].	1) індивідуальні особливості студента; 2) успішність навчання у закладі освіти до вступу у ВНЗ; 3) інтелектуальний та загальнокультурний фон академічної групи; 4) уміння працювати з літературними джерелами; 5) рівень розвитку прийомів конспектування та запам'ятовування інформації
З. Кажанова [70]	1) рівень загальної та спеціальної підготовки; 2) типологічні особливості вищої нервової системи; 3) засоби та шляхи ознайомлення майбутніх спеціалістів з особливостями професійної діяльності; 4) установки на самоосвіту з метою вдосконалення професійної майстерності; 5) направленість навчання на використання засобів нових технологій у професійній діяльності студентів
А. Реан [142]	1) індивідуальні особливості; 2) рівень інтелекту; 3) мотивація навчальної діяльності
Г. Васянович [26]	1) якість освіти; 2) поведінка викладача; 3) вихованість студентів; 4) творчість викладача; 5) відповідальність особистості
Д. Андреева [8]	1) організація навчального процесу; 2) нові норми поведінки в колективі; 3) великий обсяг самостійної роботи; 4) самостійний побут; 5) індивідуальні особливості (характер, тип нервової системи, ціннісні орієнтації, здібності)
В. Седін, Є. Леонова [150]	1) особистість викладача; 2) мотивація; 3) професійно важливі особистісні якості; 4) особливості навчального процесу

Продовження табл. 1.1

А. Белоусов, А. Маслова [16]	1) мотивація до навчання; 2) навички самостійної роботи; 3) комунікативні компетенції; 4) особистість викладача; 5) особливості навчального процесу; 6) матеріально-технічна база ВНЗ
Л. Бороніна, Ю. Вишневський, Я. Дидковська [20]	1) організація навчання у старших класах загальноосвітньої школи; 2) рівень самооцінки; 3) матеріальний стан сім'ї; 4) організація навчальної діяльності (в широкому розумінні)

На нашу думку, головними чинниками адаптації студентів-першокурсників в ВНЗ є: мотивація навчальної діяльності, організація навчального процесу та самостійної роботи студентів. Розглянемо детальніше кожен з них.

Мотивація навчальної діяльності. Перш ніж розглянути питання мотивації навчальної діяльності, необхідно розкрити суть терміну мотивація. Л. Колесніченко розглядає мотивацію як «комплекс факторів, що спрямовують та спонукають поведінку людини», і пропонує терміном «мотивація» позначати дві групи явищ (рис. 1.1):

- 1) індивідуальну систему мотивів;
- 2) систему дій, що спонукає інших зробити щось [141, с. 135]

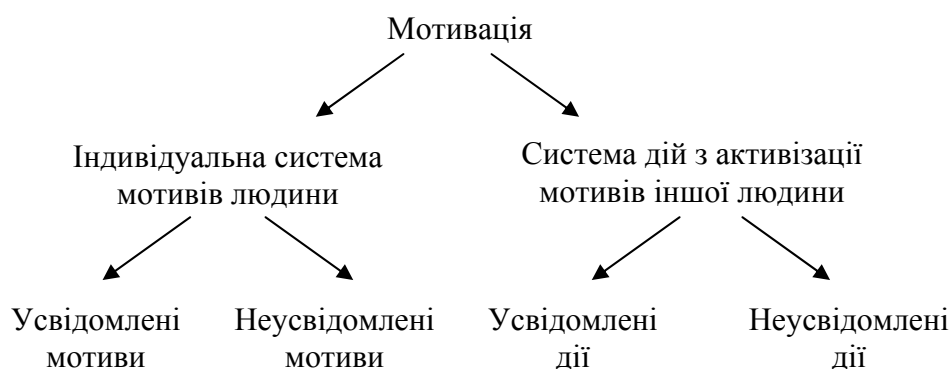

Рисунок 1.1 – Складові фактори мотивації, що спрямовують та спонукають поведінку людини

Відсутня в психології і чітка межа між мотивацією та мотивом. Так, на думку И. Джидарьян, на відміну від мотивації мотив має більш вузьке значення. П. Якобсон не розмежовує поняття «мотивації» та «мотиву», вважаючи їх синонімами [186].

В. Леонтьєв, вважає що «мотив як форма мотивації виникає лише на рівні особистості та забезпечує особистісне обґрунтування рішення діяльності у визначеному напрямку для досягнення визначених цілей» [90].

Мотиви людської діяльності можуть бути пов'язані з метою, оскільки людина прагне її досягти. На думку Б. Ломова, «...мотив і мета утворюють свого роду «вектор» діяльності, що визначає її напрямок, а також величину зусиль, які розвиває суб'єкт, виконуючи її. Цей вектор виступає в ролі системоутворюючого фактора, що організує всю систему психічних процесів і станів, які формуються і розкриваються у процесі діяльності» [99].

Аналіз праць В. Давидова [48], О. Вербицького [28], Н. Немової [115], Н. Тализіної [165], П. Якобсона [186] свідчить, що через мотивацію педагогічні цілі набагато швидше перетворюються на цілі самих студентів.

Проте мотив може і відокремитись від мети, може зміститись. При цьому можливі такі випадки зміщення мотиву діяльності: мотив може зміститись на саму діяльність; може зміститись на один із результатів діяльності.

Цікавою є концепція мотивації діяльності А. Леонтьєва. Вчений підходить до проблеми мотивації, опираючись на аналіз процесу становлення людської свідомості у генезисі, в результаті чого відбувається зсув мотивів. На думку А. Леонтьєва, «...зсуви мотивів постійно спостерігаються і на вищих етапах розвитку. Це незвичайні випадки, коли людина під впливом визначеного мотиву береться виконувати які-небудь дії, а згодом виконує їх заради них самих в силу того, що мотив ніби змістився на їх мету» [89, с. 69].

Положення про зсуви мотивів пояснює, як можуть змінюватись різні потреби людини та виникати нові. Концепція А. Леонтьєва прагне, по-перше, пояснити, завдяки чому та чи інша діяльність набуває для людини нових рис в результаті зміни мотивації, по-друге, підкреслює зв'язок теорії мотивації з розкриттям істотних основ особистості, з виявленням спонукальних початків формування особистості та розвитку її самосвідомості [89].

Загальновідомо, що розумовий розвиток людини здійснюється за допомогою навчання, що спрямоване на засвоєння нею досвіду, сформованого людством. Тому доречно розглянути поняття «навчальна діяльність».

В. Давидов запропонував оригінальну концепцію навчальної діяльності, яка представляє теоретичний інтерес для вищої школи. Вчений зазначає, що поняття навчальної діяльності взагалі неможливо

ототожнювати з учінням, оскільки людина вчиться, отримує певні навички у різноманітних видах діяльності. Змістом навчальної діяльності виступають теоретичні знання, відбувається динамічний рух від абстрактного до конкретного, від загального до частинного [48]. Головним результатом навчальної діяльності є формування в учня теоретичної свідомості та мислення. Формування теоретичного мислення потребує спеціальних педагогічних прийомів та способів побудови навчальної діяльності.

Навчальна діяльність як цілісна структура охоплює низку специфічних дій та операцій різного рівня:

- 1 рівень – а) дії зі з'ясування змісту навчального матеріалу;
б) дії з опрацювання навчального матеріалу.

2 рівень складається з заучування та виконання вправ. Разом з виконавчими діями відбуваються контролюючі дії.

На думку С. Смірнова, для викладачів вищої школи важливо навчити студентів вчитися, і це важливіше, ніж озброїти їх конкретними предметними знаннями [158]. В. Ляудіс навчальну діяльність аналізує як складову навчальної ситуації, в якій основний наголос робиться на взаємодії студента та викладача [101].

Спираючись на теорію П. Гальперіна покрокового формування розумових дій, понять, образів [38], була висунута концепція послідовного втілення діяльнісного підходу до навчання. Основні положення концепції включають:

1. Будь-яка дія складається з кількох частин: орієнтовна, виконавча, контролююча.
2. Будь-яка дія характеризується своєрідним набором параметрів, які є відносно незалежними:
 - форма виконання дії (матеріальна, перцептивна, зовнішньомовленева, розумова);
 - ступінь узагальненої дії (ступінь виокремлення суттєвих для виконання дії властивостей предмету);
 - ступінь розгорнутості дії (повнота залучених в дії операцій);
 - ступінь самостійності (об'єм допомоги, яку надає викладач студенту);
 - ступінь засвоєння дії (ступінь автоматизованості та швидкості виконання) [158].

Цей перелік не повний. До нього можна додати свідомість, міцність, ступінь абстрактності тощо.

Формування дій вимагає визначеної послідовності. С. Смірнов виокремлює шість етапів: мотиваційний, орієнтаційний, матеріальний,

зовнішньомовленнєвий, мови про себе, розумової дії. Враховуючи те, що актуальною для нашого дослідження є мотивація навчальної діяльності, розглянемо мотиваційний аспект.

В останнє десятиліття проблема формування навчальної мотивації посідає чільне місце серед психолого-педагогічних задач вищої школи. Питання впливу мотивації на успішність навчальної діяльності досліджується в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених М. Артюшиної [141], А. Реана [143], Х. Хекхаузена [172] та інших. Наголошується, що розуміння викладачами сутності мотивації, знання і використання закономірностей та механізмів впливу на неї є необхідними та важливими аспектами навчальної діяльності.

Зв'язок мотивації з ефективністю навчальної діяльності відображають два закони, що були відкриті американськими психологами Р. Йерксом та Д. Додсоном ще на початку ХХ століття. Згідно з першим законом, внаслідок збільшення інтенсивності мотивації якість діяльності спочатку збільшується, а потім після проходження точки найвищих показників успішності діяльності (оптимуму мотивації), поступово зменшується [142, с. 167]. Але слід враховувати, що перший закон не поширюється на пізнавальну мотивацію: постійне збільшення сили пізнавальної мотивації не спричиняє зниження результативності навчальної діяльності.

Другий закон стверджує: чим складніша для суб'єкта діяльність, тим нижчий рівень мотивації для неї оптимальний. Графічно закони зображені на рис.1.2.

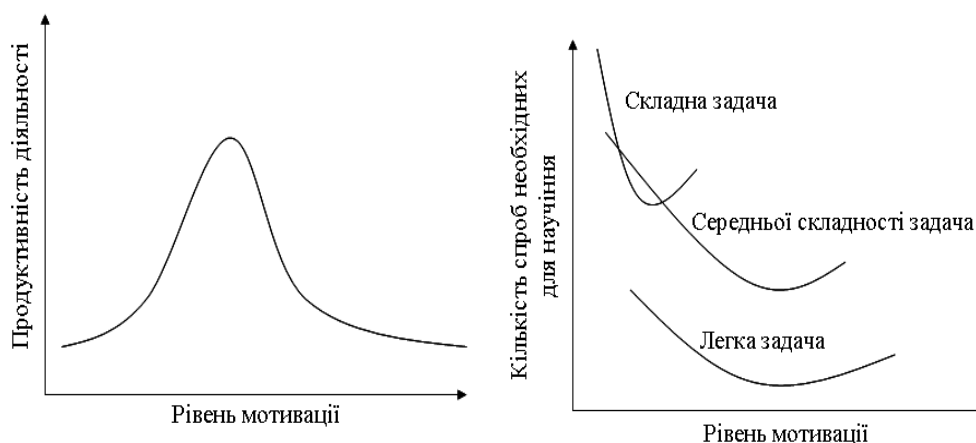

Рисунок 1.2 – Закони Йеркса–Додсона

В умовах особистісно орієнтованого підходу до навчання викладачам ВНЗ слід навчитися вбачати у студенті особистість, виявляти

його спадкові і набуті здібності та перспективи, створювати максимально сприятливі умови для розвитку, бачити мотиви, якими керується студент, допомагати йому адаптуватися в нових обставинах. Тільки за таких умов викладач може ефективно керувати процесом навчання, розвитку й виховання студента як особистості [156].

Мотиваційна сфера особистості відіграє одну з важливих (хоча і не єдину) ролей протягом усього процесу адаптації. Це пов'язано, перш за все, з тим, що провідні мотиви виконують роль спонукальної сили, яка скеровує діяльність, активність особистості, що протікає у зовнішньому предметному та соціальному середовищі, а також має нерозривну з нею внутрішню емоційно-змістову сторону [143]. Тому необхідно створювати такі психологічні умови навчання, які забезпечують ефективну взаємодію у стосунках викладач–студент, сприятимуть розкриттю кожної особистості, розвитку пізнавальної, емоційної та поведінкової сфери, адаптацію в нових дидактичних обставинах, які значно знижують набуті у школі способи засвоєння матеріалу.

Б. Ломов зазначав, що кожен період життя людини, кожен його більш-менш значущий «крок» у системі суспільних відносин спричиняє зміну його мотиваційної сфери. Однак розвиток мотиваційної сфери відбувається не за принципом «нашаровування» одних мотивів на інші. У процесі розвитку особистості відбувається їх диференціація та інтеграція, перетворення одних в інші або пригнічення одних іншими; на базі одних мотивів формуються інші, виникають протиріччя між різними мотивами (боротьба мотивів), взаємне посилення чи послаблення; змінюється співвідношення домінуючих та підлеглих мотивів [100, с. 313].

Розглядаючи навчальну мотивацію, доцільно навести думку Н. Мамаєвої та Ю. Агапова, які розглядають її як процес, метод та засіб спонукання студентів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти. Мотивація навчальної діяльності дозволяє особистості, що розвивається, визначити не тільки напрямок, але й різні способи реалізації різноманітних форм навчальної діяльності, задіяти емоційно-вольову сферу студента [104, с. 207].

Ми розуміємо мотивацію навчання як важливий специфічний компонент навчальної діяльності, за допомогою реалізації якого можлива активізація розумової діяльності та розвиток творчого потенціалу студентів-першокурсників. Саме мотиви навчання займають провідне місце серед факторів, що визначають продуктивність дидактичного процесу, а отже і мають безпосередній вплив на адаптацію студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий / В. С. Аванесов. – М. : Центр тестирования, 2002. – 240 с.
2. Агличева И. В. Комплексное исследование особенностей личностной адаптации студентов вуза : дис. ... канд. психологических наук : 19.00.01 / Агличева Ирина Владимировна. – Ставрополь, 2006. – 204 с.
3. Адольф В. Профессионально-педагогические проблемы компьютерной подготовки специалистов / В. Адольф // Высшее образование в России. – 1997. – № 4. – С. 107–109.
4. Айнштейн В. Информатизация: приобретения и утраты / В. Айнштейн // Высшее образование в России. – 1999. – № 5. – С. 89–92.
5. Алексеенко И. А. Проектирование организационно-педагогических условий реализации андрагогической модели на основе включения предприятия в структуру образовательного пространства университета / И. А. Алексеенко, И. Л. Мохначёва // Новые технологии и формы обучения. – 2010. – № 18. – С. 61–66.
6. Алексеева Т. В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Т. В. Алексеева. – Київ, 2004. – 25 с.
7. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
8. Андреева Д. А. Проблемы адаптации студента / Д. А. Андреева // Молодежь и образование. – 1972. – С. 194–203.
9. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 129 с.
10. Атаманюк В. В. Самостійна робота у вищому навчальному закладі / В. В. Атаманюк, Р. С. Гуревич // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. – 2002. – Вип. 6, ч.1. – С. 61–64.
11. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1997. – 251 с.
12. Бабанский Ю. К. Педагогика / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1988. – 479 с.
13. Баданина Л. П. Анализ современных подходов к организации психолого-педагогического сопровождения студентов на этапе адаптации к вузу / Л. П. Баданина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – № 83. – С. 99–108.

14. Балл Г. О. Взаємозв'язок рівнів особистісної розвиненості й соціальної адаптованості / Г. О. Балл // Структура особистості обдарованої дитини у віковому вимірі. – 2010. – С. 14–19.
15. Безюлёва Г. В. Психолого-педагогическое сопровождение профессиональной адаптации учащихся и студентов : монография / Г. В. Безюлёва. – М. : НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2008. – 320 с.
16. Белоусов А. И. Особенности адаптации первокурсников СГАУ в условиях применения компьютерных технологий обучения / А. И. Белоусов // Вестник Самарского государственного аэрокосмического университета. – 2009. – № 3(19). – С. 279–291.
17. Березин Ф. М. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. М. Березин. – Л. : Наука, 1988. – 270 с.
18. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М. : Высшая школа, 1995. – 307 с.
19. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я. Я. Матюх. – К. : КОМПАС, 1997. – 64 с.
20. Бородина Л. Н. Адаптация первокурсников: проблемы и тенденции / Л. Н. Бородина, Ю. Р. Вишнеvский, Я. В. Дидковская // Университетское управление: практика и анализ. – 2001. – № 4(19). – С. 65–69.
21. Браун Т. П. Адаптация студентов к обучению в вузе в условиях оптимизации образовательной среды : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования (педагогические науки)» / Т. П. Браун. – Санкт-Петербург, 2007. – 21 с.
22. Булгаков А. В. Дизайн группы как возможное интегральное понятие в изучении и управлении межгрупповой адаптацией / А. В. Булгаков // Вестник МГОУ. Серия «Психологические науки». – 2011. – № 1. – С. 45–53.
23. Буреева Н. Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП «STATISTICA» / Н. Н. Буреева. – НН, 2007. – 112 с.
24. Бурханова И. Ю. Система организационно-педагогических условий сопровождения студентов в процессе адаптации к условиям обучения в вузе / И. Ю. Бурханова // Вестник Университета Российской академии образования. – 2008. – № 5. – С. 111–113.
25. Варфоломеева Л. Е. Социальная адаптация студентов вуза средствами физического воспитания / Л. Е. Варфоломеева // Вестник академии. – 2010. – № 4. – С. 119–121.

26. Васянович Г. П. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : монографія / Г. П. Васянович (ред.). – Л. : СПОЛОМ, 2008. – 464 с.
27. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 208 с.
28. Вербицкий А. А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова. – М. : Логос, 2009. – 336 с.
29. Виноградова А. А. Адаптация студентов младших курсов к обучению в вузе / А. А. Виноградова // Образование и наука. – 2008. – № 3(51). – С. 37–48.
30. Винославська О. В. Психологія : навчальний посібник / О. В. Винославська. – К. : ІНК ОС, 2005. – 390 с.
31. Вільш І. Детермінанти професійного пристосування / І. Вільш // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2001. – Вип. 2. – С. 21–32.
32. Вітвітьська С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвітьська. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
33. Ворожбит С. А. Взаємозв'язок особливостей соціально-психологічної адаптації до умов навчання у ВНЗ зі специфікою почуття довіри у студентів [Електронний ресурс] / С. А. Ворожбит // Актуальні проблеми психології. – 2010. – Т. 7, № 22. – С. 21–26. – Режим доступу до журналу archive.nbuv.gov.ua/portal/soc.../sb22_04.pdf.
34. Выготский Л. С. Антология гуманной педагогики / Л. С. Выготский. – М., 1996. – 86 с.
35. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
36. Галузяк В. М. Педагогіка : навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2006. – 400 с.
37. Галус О. М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Галус Олександр Мар'янович. – К., 2009. – 601 с.
38. Гальперин П. Я. Введение в психологию : учебное пособие / П. Я. Гальперин. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. – 332 с.
39. Георгиева И. А. Социально-психологические факторы адаптации личности в коллективе : дис. ... канд. психол. наук: 13.00.08 – «теорія и методика профессионального образования» – Л., 1985. – 160 с.

40. Георгиевский А. Б. Философские проблемы теории адаптации / А. Б. Георгиевский, Г. И. Царегородцев. – М. : Мысль, 1975. – 276 с.
41. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 366 с.
42. Гора Е. П. Экология человека : учебное пособие для вузов / Елена Петровна Гора. – М. : Дрофа, 2007. – 540 с.
43. Горліченко М. Г. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. Г. Горліченко. – Одеса, 2004. – 22 с.
44. Губаренко О. М. Підвищення якості самостійної роботи студентів як управлінська ситуація у ВНЗ [Електронний ресурс] / О. М. Губаренко // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2011. – № 20 (231). – С. 70–75. – Режим доступу до журналу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc...20.../10.pdf.
45. Гура С. О. Організаційно-педагогічні умови адаптації майбутніх інженерів-педагогів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Гура Світлана Олександрівна. – Харків., 2003. – 237 с.
46. Гуревич Р. С. Самостійна робота майбутніх учителів математики: використання засобів мультимедіа / Р. С. Гуревич, О. Л. Коношевський. – Вінниця : Планер, 2010. – 232 с.
47. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : монографія / Р. С. Гуревич. – К. : Вища школа, 1998. – 229 с.
48. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1986. – 240 с.
49. Даниленко Л. І. Теорія і практика інноваційної діяльності в загальній середній школі / Л. І. Даниленко // Управління освітою. – 2000. – № 3. – С. 18–27.
50. Данилов М. А. Дидактика / М. А. Данилов, Б. П. Есипов. – М. : Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1957. – 518 с.
51. Дубовицкая Т. Д. Проблема адаптации студентов в вузе в условиях смены культурно-образовательной среды / Т. Д. Дубовицкая, А. В. Крылова // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 11. – С. 77–80.
52. Дугинец В. М. Профессионально-педагогическая адаптация студентов младших курсов педвузов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / В. М. Дугинец. – Челябинск, 1988. – 20 с.
53. Дябел Л. І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Л. І. Дябел. – К., 2008. – 25 с.

54. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.

55. Євтух М. Б. Інноваційні методи оцінювання навчальних досягнень : монографія / М. Б. Євтух, Е. В. Лузік, Л. М. Дибкова. – К. : КНЕУ, 2010. – 248 с.

56. Жалдак М. І. Математика з комп'ютером / М. І. Жалдак, Ю. В. Горошко, Є. Ф. Вінниченко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 280 с.

57. Жиркова А. В. Психолого-педагогическое сопровождение образовательного процесса как условие социально-психологической адаптации студентов / А. В. Жиркова // Наука и образование. – 2008. – № 2. – С. 10–13.

58. Закон України «Про вищу освіту» . Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Кременя. – К., 2000. – 323 с.

59. Зеер Е. Ф. Самоопределение человека в современных конфликтующих реальностях / Е. Ф. Зеер // Образование и наука. – 2010. – № 7. – С. 71–81.

60. Зубра А.С. Культура умственного труда студента: пособие для студентов высших учебных заведений / А.С. Зубра. – Минск : Дикта, 2006. – 228 с.

61. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії / І. А. Зязюн // Світло. – 1996. – № 1. – С. 4–6.

62. Зязюн І. А. Основы педагогического мастерства / под. ред.. Зязюна І. А. – М. :Просвещение, – 1989.– С. 85–91;142–154.

63. Ильин Г. Л. От педагогической парадигмы к образовательной / Г. Л. Ильин // Высшее образование в России. – 2000. – № 1. – С. 64.

64. Ищук Н. Ю. Дидактические условия формирования навыков адаптации у студентов первого курса высших технических и экономических учебных заведений / Н. Ю. Ищук, В. Ю. Лесовой // Casopis Technika a vzdelavanie. – 2013. – № 2. – С. 54–57.

65. Ізбаш С. С. Проектна діяльність як фактор соціально-професійної адаптації студентів педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / С. С. Ізбаш. – К., 2007. – 20 с.

66. Іє О. М. Статистичні критерії оцінювання ефективності навчально-пошукової діяльності з економіки та математики [Електронний ресурс] / О. М. Іє // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 17. –

С. 121–128. – Режим доступу до журналу: archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc...17.../16.pdf.

67. Іщук Н. Ю. Психолого-педагогічні проблеми використання НІТ у навчальному процесі / Н. Ю. Іщук // Комп'ютери в навчальному процесі : матеріали доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Умань, 2002. – С. 29–30.

68. Іщук Н. Ю. Організаційно-педагогічні умови адаптації студентів-першокурсників у ВТНЗ / Н. Ю. Іщук, В. Ю. Лєсовий // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – № 5(23). – С. 227–232.

69. Іщук Н. Ю. Проблеми адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ / Н. Ю. Іщук, В. Ю. Лєсовий // Наукові записки. – 2013. – Вип. 4. – С. 39–43.

70. Кажанова З. Н. Специфика формирования профессиональных компетенций в процессе адаптации студентов к учебно-технологической среде вуза : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Кажанова Зоя Николаевна. – Тамбов, 2004. – 210 с.

71. Калайков И. Д. Цивилизация и адаптация / И. Д. Калайков. – М., 1984. – 121 с.

72. Карелин А. М. Большая энциклопедия педагогических тестов / А. М. Карелин. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.

73. Квітка І. М. Навчальний процес у ВНЗ та його гуманістичний характер [Електронний ресурс] / І. М. Квітка // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2011. – № 15(226). – С. 206–216. – Режим доступу до журналу: archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc...15.../28.pdf.

74. Карпенко М. П. Телеобучение / М. П. Карпенко. – М. : СГА, 2008. – 800 с.

75. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии (анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига : Эксперимент, 1998. – 231 с.

76. Клочко В. І. Система задач як засіб формування професійно значущих знань з інформатики студентів економічних спеціальностей : монографія / В. І. Клочко, Н. І. Праворська. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 140 с.

77. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : МарТ; Ростов н/Д : МарТ, 2005. – 448 с.

78. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение : учеб. пособие / В. А. Козаков. – К. : Вища школа, 1990. – 167 с.

79. Козаков В. А. Дидактика самостійної роботи / В. А. Козаков // Запровадження сучасних технологій навчання в КНЕУ : зб. матеріалів наук.-метод. конф. 18–20 листопада 1998 року. – К. : КНЕУ, 1999. – С. 92–93.

80. Козирев А. А. Роль самооценки студента в учебном процессе / Александр Александрович Козырев, Татьяна Геннадиевна Навроцкая, Михаил Владимирович Ушаков // Материалы научно-методической конференции СЗАГС. – 2011. – т. 1. – С. 79–85.

81. Колесникова Е. И. Самооценка в структуре социально-психологической компетентности студента вуза / Е. И. Колесникова // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология». – 2011. – № 2(10). – С. 58–76.

82. Кононюк А. Ю. Вища математика: модульна технологія навчання : навчальний посібник ; в 2-х кн. Кн. 1. / А. Ю. Кононюк. – К. : КНТ, 2009. – 680 с.

83. Ксенева И. Д. Самооценка студента как фактор успешной будущей профессиональной деятельности / И. Д. Ксенева, М. В. Щербакова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – № 4. – С. 119–123.

84. Кузьменко В. В. Методика інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів [Електронний ресурс] / В. В. Кузьменко // Педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 9. – С. 93–97. – Режим доступу до журналу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc...9/016.pdf.

85. Кузнецов П. С. Концепция социальной адаптации / П. С. Кузнецов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 2000. – 256 с.

86. Кузміньський А. І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / А. І. Кузміньський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.

87. Лагерев В. В. Адаптация студентов к условиям обучения в техническом вузе и особенности организации учебно-воспитательного процесса с первокурсниками / В. В. Лагерев. – М. : НИИВО, 1991. – 48 с.

88. Левківська Г. П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти : навч. посібник / Г. П. Левківська, В. Є. Сорочинська, В. С. Штифурак. – К., 2001. – 128 с.

89. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. «Психология», «Клиническая психология» / А. Н. Леонтьев. – М. : Смысл ; М. : Академия, 2004. – 346 с.

90. Леонтьев В. Г. Мотивация и механизмы ее формирования / В. Г. Леонтьев. – Новосибирск : Новосибирск полиграфкомбинат, 2002. – 264 с.

91. Лесовий В. Ю. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників в умовах фінансової кризи / В. Ю. Лесовий // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. – 2011. – Вип. 3. – С. 249–255.

92. Лесовий В. Ю. Результати дослідно-експериментальної перевірки впливу організаційно-педагогічних умов на адаптацію першокурсників до навчання в технічному ВНЗ / В. Ю. Лесовий, В. А. Петрук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2013. – Т. 1, вип. 108. – С. 20–23.

93. Лесовий В. Ю. До питання адаптації студентів-першокурсників ВНЗ (поняття, структура та пропозиції) / В. Ю. Лесовий // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. – 2011. – Вип. 34. – С. 68–72.

94. Лесовий В. Ю. Мотивація навчальної діяльності як основний чинник адаптації першокурсників ВНЗ / В. Ю. Лесовий // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2011. – № 28. – С. 363–367.

95. Лесовий В. Ю. Дидактична адаптація студентів-першокурсників у ВНЗ технічного профілю / В. Ю. Лесовий // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. Педагогические науки. – Симферополь : НИЦ КИПУ. – Вып. 34. – 2012. – С. 97–101.

96. Лесовий В. Ю. Аналіз підходів до класифікації адаптації студентів-першокурсників у ВНЗ / В. Ю. Лесовий // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень. – 2012. – С. 15–19.

97. Лесовий В. Ю. Методика реалізації організаційно-педагогічних умов адаптації студентів до навчання у технічному ВНЗ / В. Ю. Лесовий // Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. – 2013. – Вип. 2. – С. 25–32.

98. Лесовий В. Ю. Організаційно-педагогічні умови адаптації студентів-першокурсників у ВНЗ / В. Ю. Лесовий, Н. Ю. Ішук // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології – 2012. – № 5(23). – С. 227–232.

99. Лесовий В. Ю. Впровадження сайту дисципліни у навчальний процес технічного ВНЗ / В. Ю. Лесовий // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/inpedtex2013/materialy.html>.

100. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 452 с.

101. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии : учеб. пособие для студ. вузов / В. Я. Ляудис. – СПб. : Питер, 2008. – 192 с.
102. Лукашевич Н. П. Социология воспитания : краткий курс лекций / Н. П. Лукашевич. – К. : МАУП, 1996. – 180 с.
103. Майоров А. Н. Теория и практика создания тестов для системы образования / А. Н. Майоров. – М. : Интеллект центр, 2001. – 296 с.
104. Мамаева Н. А. Формирование учебной мотивации студентов технических вузов / Н. А. Мамаева, Ю. Б. Агапова // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2008. – № 1. – С. 207–210.
105. Матвеева С. Е. Социально-политические и организационно-педагогические условия развития инновационной деятельности в средних специальных учебных заведениях / С. Е. Матвеева // Вестник Kazanskogo технологического университета. – 2008. – № 5. – С. 258–267.
106. Медведев В. И. Устойчивость физиологических и психологических функций человека при действии экстремальных факторов / В. И. Медведев. – Л. : Наука, 1982. – 134 с.
107. Медведева Н. В. Организационно-педагогические условия реализации модели международной деятельности вуза в условиях интеграции России в общеевропейское образовательное пространство / Н. В. Медведева // Вестник ЮУрГУ. – 2006. – № 16. – С. 185–189.
108. Михайлишин Г. Й. Соціальна адаптація студентів до умов навчання у вищих закладах освіти / Г. Й. Михайлишин, Л. В. Серман // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 11. – С. 142–145.
109. Моніторинг стандартів освіти / За ред. Альберта Тайджимана і Т. Невілла Полсвейта. – Л. : Літопис, 2003. – 328 с.
110. Москвина Е. А. Комплекс организационно-педагогических условий повышения эффективности образования студентов педагогического вуза / Е. А. Москвина // Вестник ТГУ. – 2007. – Т. 12, вып. 11. – С. 198–199.
111. Москвина Н. Б. Адаптация первокурсников в вузе: модель психолого-педагогического сопровождения / Н. Б. Москвина // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 12. – С. 73–78.
112. Молчанова О. Н. Самооценка: Теоретические проблемы и эмпирические исследования : учебное пособие / О. Н. Молчанова. – М. : Флинта, 2010. – 392 с.
113. Налчаджян А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А. А. Налчаджян. – М. : Эксмо, 2010. – 368 с.

114. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://univd.edu.ua>.
115. Немова Н. В. *Как развить мотивацию коллективных достижений* / Н. В. Немова // Директор школы. – 2002. – № 6. – С. 54–55.
116. Нигматов З. Г. *Сущностно-содержательная характеристика понятия «адаптация»* / З. Г. Нигматов // Вестник ТГГПУ. – 2007. – № 2–3(9–10). – С. 34–42.
117. Орлов Ю. М. *Восхождение к индивидуальности* / Ю. М. Орлов. – М. : Прогресс, 1991. – 228 с.
118. Ортинський В. Л. *Педагогіка вищої школи. навчальний посібник* / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
119. Панюкова С. В. *Использование информационных и коммуникативных технологий в образовании : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений* / С. В. Панюкова. – М. : Академия, 2010. – 224 с.
120. *Педагогический энциклопедический словарь* / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2008. – 528 с.
121. Перетятко В. В. *Рівень інтелектуального розвитку як складова дидактичної адаптації студента-першокурсника університету* / В. В. Перетятко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(13). – С. 223–226.
122. Петльована Л. Л. *Педагогічні основи професійної адаптації студентів-економістів засобами новітніх інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / Л. Л. Петльована. – Хмельницький, 2008. – 20 с.
123. Петренко В. В. *Наступність форм навчання в загальноосвітній школі і вищому закладі освіти як засіб дидактичної адаптації студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання»* / В. В. Петренко. – Луцьк, 2005. – 20 с.
124. Петровский А. В. *Введение в психологию* / А. В. Петровский. – М. : Академия, 1996. – 496 с.
125. Петрук В. А. *Проблеми фундаментальної підготовки студентів технічних ВНЗ та шляхи їх подолання* / В. А. Петрук // THE UNITY OF SCIENCE : міжнародний науковий періодичний журнал. – Vienna, Austria. – 2016. – Т. 1, – С. 138–140.
126. Петрук В. А. *Формування базового рівня професійної компетентності у майбутніх фахівців технічних спеціальностей засобами інтерактивних технологій: монографія* / В. А. Петрук.. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 282 с.

127. Петрук В. А. Результати дослідно-експериментальної перевірки впливу організаційно-педагогічних умов на адаптацію першокурсників до навчання в технічному ВНЗ / В. А. Петрук, В. Ю. Лесовий // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2013. – Т. 1, вип. 108. – С. 20–23.
128. Петти Д. Современное обучение. Практическое руководство / Джефф Петти. – М. : Ломоносовъ, 2010. – 624 с.
129. Пидкасистый П. И. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 608 с.
130. Пидкасистый П. И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов / П. И. Пидкасистый. – М., 2005. – 608 с.
131. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 659 с.
132. Плаксієнко І. Л. Про діагностику психологічного впливу родини на успішність соціальної адаптації першокурсників / І. Л. Плаксієнко, В. Є. Крикунова, А. О. Кочерга // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2011. – LVII. – С. 256–264.
133. Пліс М. А. Визначення рівня самооцінки в юнацькому віці / М. А. Пліс // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2010. – № 1. – С. 251–253.
134. Подласий І. П. Оптимізація навчально-виховного процесу і педагогічні інновації / І. П. Подласий // Освіта управління. – 2001. – № 4. – С. 59–68.
135. Позина М. Б. Компаративистский поход в исследовании когнитивной самооценки / М. Б. Позина // Культурно-историческая психология. – 2008. – № 2. – С. 74–82.
136. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учебное пособие для студентов высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – М. : Академия, 2007. – 368 с.
137. Полянський Б. Ф. Зміни в освіті завжди робить учитель / Б. Ф. Полянський // Історія та правознавство. – 2003. – № 1. – С. 2–8.
138. Порох Д. О. Соціокультурна адаптація як складник адаптації іноземних студентів до навчання у вищому закладі освіти / Д. О. Порох // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2010. – № 3. – С. 47–53.
139. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект / Н. Ю. Посталюк. – Казань : КГУ, 1989. – 205 с.

140. Практическая психология для преподавателей / под ред. академика М. К. Тутушкиной. – М. : Филинь, 1997. – 476 с.
141. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі / за ред. М. В. Артюшиної. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.
142. Рапацевич Е. С. Педагогика. Современная энциклопедия / Е. С. Рапацевич ; под общ. ред. А. П. Астахова. – Минск : Современная школа, 2010. – 720 с.
143. Реан А. А. Психология адаптации личности / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – М., СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 479 с.
144. Резнікова О. А. Динамічні характеристики мотиваційних утворень особистості студента в адаптаційному процесі / О. А. Резнікова // Проблеми сучасної психології. – 2011. – Вип. 13. – С. 191–300.
145. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании / И. В. Роберт. – М. : Школа-Пресс, 1994. – 205 с.
146. Розум С. И. Психология социализации и социальной адаптации человека / С. И. Розум. – СПб. : Речь, 2006. – 365 с.
147. Рунова С. А. Социально-профессиональная адаптация студентов первого курса к условиям педагогического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Рунова Светлана Альбертовна. – Новокузнецк, 2000. – 200 с.
148. Рябокінь Л. М. Адаптація до навчання студентів-психологів у ВТНЗ як основна проблема їх особистісного розвитку / Л. М. Рябокінь // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія. – 2009. – № 2. – С. 40–44.
149. Савельева Н. Н. Проектирование системы адаптации первокурсников к обучению в вузе / Н. Н. Савельева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2007. – Т. 14, № 37. – С. 328–333.
150. Седин В. И. Адаптация студента к обучению в вузе: психологические аспекты / В. И. Седин // Высшее образование в России. – 2009. – № 7. – С. 83–89.
151. Селевко Г. К. Традиционная педагогическая технология и ее гуманистическая модернизация / Г. К. Селевко. – М. : НИИ Школьных технологий, 2005. – 144 с.
152. Селевко Г. К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП / Г. К. Селевко. – М. : НИИ Школьных технологий, 2005. – 288 с.

153. Семенов Ю. Г. Роль мотивації в процесах виробничої адаптації за умов переходу до ринкової економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціологічних наук : спец. 22.00.04 «Економічна соціологія» / Ю. Г. Семенов. – Київ, 1999. – 18 с.
154. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2000. – 220 с.
155. Скаткин М. Н. О методах обучения / М. Н. Скаткин, И. Я. Лернер // Советская педагогика. – 1965. – № 3. – С. 3–10.
156. Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посібник / З. І. Слепкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.
157. Слепкань З. І. Методика навчання математики : підруч. для студентів матем. спеціальностей пед. вузів / З. І. Слепкань. – К. : Зодіак-ЕКО, 2000. – 512 с.
158. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности : учеб. пособ. для студ. вузов / С. Д. Смирнов. – М. : Академия, 2001. – 304 с.
159. Смолюк С. В. Проблеми психолого-педагогічної адаптації студентів до умов навчання у вищому закладі освіти / С. В. Смолюк // Проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 12. – С. 143–145.
160. Современные образовательные технологии : учебное пособие / кол. авторов ; под. ред. Н. В. Бордовской. – М. : КНОРУС, 2010. – 432 с.
161. Солодухова О. Г. Психологія становлення особистості молодого вчителя в процесі професійної адаптації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. психол. наук : спец. 19.00.07 – «Педагогічна та вікова психологія» / О. Г. Солодухова. – К., 1998. – 39 с.
162. Солодухова О. Г. До питання мотиваційно-особистісного аспекту адаптації студентів / О. Г. Солодухова // Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2011. – № 13. – С. 434–444.
163. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. – К. : ЕксОб, 2004. – 304 с.
164. Стеценко І. В. Імітаційне моделювання системи управління навчальним процесом ВНЗ з використанням об'єктно-орієнтованого підходу / І. В. Стеценко // Математичні машини і системи. – 2011. – № 2. – С. 162–170.
165. Стрельцова В.Ю. Соціальна адаптація студентів інституту культури і мистецтв до умов відкритого культурно-освітнього середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : : спец. 13.00.05 – «теорія, методика і організація соціально-культурної діяль-

ності» / В. Ю. Стрельцова ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.

166. Талызина Н. Ф. Деятельностный поход к построению модели специалиста / Н. Ф. Талызина // Вестник высшей школы. – 1986. – № 3. – С. 10–13.

167. Трайнев В. А. Новые информационные коммуникационные технологии в образовании / В. А. Трайнев, В. Ю. Теплышев, И. В. Трайнев. – М. : Дашков и К, 2011. – 320 с.

168. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вузів / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

169. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 530 с.

170. Фетисов А. С. Проблема адаптации студентов к образовательной деятельности в вузе / А. С. Фетисов // Мир образования - образование в мире. – 2010. – № 1. – С. 148–156.

171. Фосс А. Э. Сущность математики / А. Э. Фосс. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 120 с.

172. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – СПб. : ПИТЕР ; М. : Смысл, 2003. – 860 с.

173. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / В. В. Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с.

174. Хриков Є. М. Управління самостійною роботою студентів / Є. М. Хриков // Створення системи управління якістю адміністративних та освітніх послуг : матеріали науково-практичної конференції. – Луганськ, 2011. – 285 с.

175. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебное пособие / А. В. Хуторской. – М. : Высшая школа, 2007. – 639 с.

176. Чала О. А. Порушення адаптації першокурсників ВНЗ як чинник їх деструктивної конфліктності / О. А. Чала // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України. – 2011. – № 13 (2). – С. 423–430.

177. Чермісова І. І. Організованість особистості / І. І. Чермісова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2011. – № 2. – С. 398–402.

178. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе : учебное пособие для педагогических вузов / Д. В. Чернилевский. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 437 с.

179. Чернышова Л. А. Социально-психологическая адаптация первокурсников в условиях групповой и индивидуальной воспитательной ра-

боты в вузе / Л. А. Чернышова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – Т. 12, № 1(7). – С. 1897–1903.

180. Чорненький Я. Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента : навчальний посібник / Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак. – К. : Професіонал, 2006. – 208 с.

181. Шевченко С. М. Досвід організації самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульного навчання / С. М. Шевченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 2. – С. 142–145.

182. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани ; перевод с англ. В. Б. Ольшанского. – Ростов на Дону : Феникс, 1999. – 544 с.

183. Штуц О. С. Проблеми адаптації першокурсників у стінах ВНЗ / О. С. Штуц // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2011. – № 4. – С. 428–437.

184. Энциклопедия профессионального образования : в 3-х томах / под ред. С. Я. Батышева. – М. : Профессиональное образование, 1999. – 538 с.

185. Якиманская И.С. Развивающее обучение / И. С. Якиманская. – М. : Педагогика, 1979. – 144 с.

186. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1969. – 374 с.

187. Яницкий М. С. Адаптационный процесс: психологические механизмы и закономерности динамики. / М. С. Яницкий. – Кемерово : Кемеровский государственный университет, 1999. – 83 с.

188. Eysenck H.J. Encyclopedia of Psychology / H. J. Eysenck, W. Arnold and R. Meilt (EDS). – New York : Herder and Herder, 1972, V. 1. – 25 p.

189. Hartmann H. Ego Psychology and the problem of adaptation / H. Hartmann. – New York, 1958. – 312 p.

190. Ishchuk N. Information and telecommunication technologies as microfactor for didactic adaptation of university students / N. Ishchuk, V. Liesovyi // EDUKACJA – TECHNIKA – INFORMATYKA Rocznik naukowy. – 2011. – № 2. – S. 88–93.

191. Petruk V. Academic discipline website as an efficient aid for didactic adaptation of first-year students / V. Petruk, V. Liesovyi // EDUKACJA – TECHNIKA – INFORMATYKA Rocznik naukowy. – 2012. – № 3. – S. 93–99.

192. Philips L. Human adaptation and his failures / L. Philips. – New York and London : Academic Press, 1968.

Наукове видання

**Лєсовий Володимир Юрійович,
Петрук Віра Андріївна**

**АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ
У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Монографія

Редактор С. Малішевська

Оригінал-макет підготовлено В. Петрук

Підписано до друку 29.11.2017 р.

Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman.

Друк різнографічний. Ум. др. арк. 8,32.

Наклад 300 (1-й запуск 1–75) пр. Зам № В2017-27

Вінницький національний технічний університет,

ІРВЦ ВНТУ,

21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,

ВНТУ, ГНК, к. 114.

Тел. (0432) 59-85-32.

press.vntu.edu.ua; *email*: kivc.vntu@gmail.com.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано ФОП Барановська Т. П.

21021, м. Вінниця, вул. Порики, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія ДК № 4377 від 31.07.2012 р.